

Ballader från medeltiden

UVERIGES RADIO har många järn i elden. Några av aktiviteterna menar ledningen vara av så stor vikt och betydelse att de är värda en form varaktigare än det flyktiga programmet och mer lättillgänglig än det arkiverade ljudbandet. Sedan 1948 har *Matts Arnberg* lett ett omfattande inspelningsarbete för att samla in resterna av den gamla folkliga sångskatten. Ett överraskande rikligt och intressant material har bragts i dagen. En del användes i en programserie 1958, och nu har experterna sammanställt ett urval som föreligger i en mapp om fyra stora Lp-skivor med titeln *Den medeltida balladen*. En liten bok med samma namn, som utges samtidigt, ger en koncentrerad handledning till lyssnarnas orientering (skivserie + bok 125 kr).

Det är en märklig, fantasieggande utgåva. Här gläntas på dörren till en halvt försvunnen värld, som det lönar sig att långsamt tränga in i.

Arnberg själv skriver om inspelningarna och om dem som sjöng, *Karl-Ivar Hildeman* om balladen ur litteraturforskarens synvinkel, *Ulf Peder Olog* "Om ballader i levande tradition", *Sture Bergel* om "Balladmelodierna" och *Nils L Wallin* om "Att rekonstruera ballader".

Av den sistnämnda artikelrubriken framgår att vi rör oss på osäker mark. Några fullständiga kvarlevor av den medeltida balladen är inte bevarade, av melodierna blev praktiskt taget ingenting upptecknat under medeltiden, utan vi får hålla oss till senare versioner av muntligt traderat material. Vad det koreografiska angår står forskarna på en ännu osäkrare grund. Man antar att balladen under medeltiden uppkom som en högreståndskonst, "en riddarklassens höviska modelitteratur", som upplevdes i dansvisans form. Hur dansen tillgick kan vi endast gissa oss till, dels med hjälp av svårtydda avbildningar, dels genom de danstraditioner som lever kvar på Färöarna. Där framförs balladerna alltså av en försångare, som sjung-

Medeltida långdans. Detalj av kalkmålning i örslevs kyrka i Danmark, omkring 1400.

er de berättande partierna, medan samtliga dansande faller in i refrängen. Då balladen kom ur ftiodet bland de förnåma övertogs den av bondebefolkningen och blev så småningom en solovisa.

Det enda man med bestämdhet vet är alltså hur den medeltida balladen överlevt till i dag. Det märkliga är att de muntliga traditionerna ännu under Sveriges Radios inspelningar i vissa fall kunde föras tillbaka så långt som till 1700-talet med endast ett mellanled: sageskvinnan — de flesta traditionsbärarna är numera kvinnor — hade lärt sig sin visrepertoar av sin mormor, som i sin tur lärt den av sin mormor, som levde på 1700-talet.

Inte minst fascinerande är just beskrivningen av dessa traditionsbärare, undantagsmänniskor som Arnberg träffande kallar dem. De är särlingar, specialbegåvningar, somliga — men långtifrån alla — bosatta i avsides bygder. Tag text Lena Larsson från Kungälvys Ytterby, som bodde några mil från Göteborg. Hon har inte varit på bio sedan 1905, upplyser hon, "det har liksom inte blivit av". Att så mycket friskt material påträffats i svenska Finland måste i någon mån bero på den större isoleringen. En särdeles gumma är Ida Jansson i Borgboda, Åland. Hennes insjungning av "Liten båtsman" är oerhört personlig, det är något obetalbart "knäppigt" över hennes distinkta, kraftfulla stämma, och fotot av den koncentrerade bärrenserskan kompletterar hörselbilden. Arnberg har en förmåga att ge atmosfär kring sina sagesmän genom några få målan-

de detaljer från sammanträffandet. Om Ida Jansson får man sålunda veta att inspelningsexpeditionen träffade på henne just som hon "kommit från blåbärsskogen och satt och rensade bär i en skogsbacke utanför sin lilla stuga". Medan inspelningen pågick fortsatte hon att rensa sin skörd. Till Hilma Ingberg, Billnäs bruk, kom han på Hilmadagen, och hon var strängt upptagen av kakkak. Hon lät sig emellertid inte bekomma det ringaste, utan fortsatte att grädda medan hon utan några hämningar föredrog "Staffan Stalledräng", "Herr P?ders sjöresa" och andra visor.

Den märkligaste av dem alla är väl dock Svea Jansson från Nötö, Åbolands skärgård, numera bosatt Utanför Stockholm. Hon är ett minnesfenomen, ett geni som har en jättelik repertoar aktuell: "hon kan utan svårighet och utan hjälp av texter på ett till synes mekaniskt sätt reproducera vilken visa sorti helst". För närvarande finns, meddelas det, omkring 750 av hennes visor inspelade i radions folkmusikarkiv (men hon påstås kunna 1800, och genom radion lär hon sig dagligen nya). På grammofonskivorna har hela två sidor reserverats åt henne. Också hon har ett rtiycket rejält och klart sätt att sjunga — en smula enformigt visserligen, men balladerna är sådana, med sina formelmässiga, standardiserade omkväden.

Detta är kvarlevor, "levande fossil", som avlägset påminner om den medeltida urformen. I rekonstruktionsförsöken har Nils L

Wallin, delvis med ledning av studier på Färöarna, sökt ge en föreställning om den ursprungliga balladen — ja, även dansen har på sätt och vis kommit med, ty man kan höra hur sångarna tar sina steg i dansringen. Märkligt är att en del utförandeproblem löste sig av sig själva när sången kombinerades med dans. Rekonstruktionerna (son) upptar sådana berömda ballader som "Ebbe Skammelson", "Staffan Stalle-dräng" och "Holger Dansk och Burman", är vackert genomförda av en kör vid Folkliga musikskolan i Ingensund med Hans Wihlborg som välsjungande försångare.

Kuriöst nog har Wallin i sina lärda resonemang kommit fram till att det kanske är riktigast att avstå från alla svävande intervall och att tillåta durbetonade vändningar: det kan tänkas "att den europeiska folkmusiken tidigast bars upp av en dur-moll-liknande tonalitet". Någon ålderdomlighet genom kyrkotonal inslag eller avsteg från den liksvävande temperaturen har därför inte eftersträvat. Rekonstruktionerna har därigenom onekligen blivit litet "snälla" i jämförelse med vissa nutida originalupptagningar, som kryddas av ganska kraftigt "svävande" intonation.

Samtliga skivor är tekniskt utmärkta.

FOLKE HÄHNEL